

KS. ZDZISŁAW PAWLAK^{a, b, ©}

 <https://orcid.org/0000-0003-1133-1641>

^a Wydział Teologiczny, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, ul. Gagarina 37, 87-100 Toruń, PL

^b Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, ul. Prymasa Stanisława Karnkowskiego 3, 87-800 Włocławek, PL

[©] ZPawlak@Diecezja.Wloclawek.PL

KS. IDZI BENEDYKT RADZISZEWSKI JAKO PROFESOR I REKTOR SEMINARIUM DUCHOWNEGO WE WŁOCŁAWKU

Słowa kluczowe: „Ateneum Kapłańskie”, biblioteka seminarium włocławskiego, filozofia, nauczanie filozofii, ks. Idzi Radziszewski, seminarium duchowne, wychowanie.

Streszczenie: Artykuł dotyczy wieloletniej pracy naukowo-dydaktycznej i organizacyjnej ks. Idziego Radziszewskiego jako profesora i rektora Seminarium Duchownego we Włocławku. Włocławski okres działalności ks. Radziszewskiego, jego niezwykle dokonania i osiągnięcia w zakresie reorganizacji i modernizacji włocławskiego seminarium, zwłaszcza poziomu nauczania i wychowania jest mało znany a jednocześnie bardzo ważny w dalszej jego naukowej drodze. Opracowanie składa się z trzech części. Pierwsza przedstawia jego pracę naukowo-dydaktyczną i organizacyjną jako profesora i wicerektora w seminarium włocławskim. Druga ukazuje jego działalność naukowo-organizacyjną jako rektora. Trzecia dotyczy powstania i pracy w „Ateneum Kapłańskim”.

KS. ZDZISŁAW PAWLAK – kapłan diecezji włocławskiej (1966). Mgr (filozofia, 1971, KUL, Lublin); dr filozofii chrześcijańskiej (1974, KUL, Lublin); dr hab. filozofii (2001, KUL, Lublin); prof. UMK, Toruń (2004–2016). Redaktor (1990–2004) oraz zastępca redaktora naczelnego (1997–2004) czasopisma „Ateneum Kapłańskie”. Rektor WSD we Włocławku (2001–2004).

„Gdy stanął ks. Radziszewski na czele seminarium wrocławskiego, od razu nowy prąd przeniknął cały zakład. Wytworzył się ośrodek twórczy, skupili się koło niego profesorowie jako około wodza, a byli to jego koledzy dawni”¹.

Obchodziliśmy 100. rocznicę śmierci (22 II 1922) ks. Idziego Radziszewskiego, założyciela i pierwszego rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Okres jego działalności naukowej i organizacyjnej w Lublinie (a wcześniej czteroletni okres jego rektorstwa w Akademii Duchownej w Petersburgu), poprzedza a nawet można powiedzieć, że go w pewnym sensie warunkuje – nie mniej ważny, a mało znany czas jego pobytu we Wrocławku, także obfitujący w znaczne dokonania i osiągnięcia naukowe.

W niniejszym artykule zostanie ukazany wrocławski okres działalności naukowej ks. I. Radziszewskiego – jako profesora, a zwłaszcza jako rektora Seminarium Duchownego we Wrocławku. Najpierw zostanie przedstawiony pierwszy etap przeprowadzonej przez niego reformy życia seminaryjnego – profesor i wicerektor (1), potem jego działalność naukowo-organizacyjna jako rektora (2), a także powstanie i praca w „Ateneum Kapłańskim” (3).

1. Profesor i wicerektor w seminarium wrocławskim

Po trzyletnich studiach (1898–1900) w Wyższym Instytucie Filozoficznym Uniwersytetu Lowańskiego i po zapoznaniu się z ośrodkami naukowymi w Anglii, Francji, we Włoszech, w Austrii, w Niemczech i w Szwajcarii, ks. dr Idzi Radziszewski jesienią 1901 r. powrócił do swej diecezji. Tutaj został mianowany przez bp. Aleksandra Bereśniewicza profesorem filozofii, socjologii i pedagogiki oraz wicerektorem. Warto dodać, że właśnie pobyt na studiach w Belgii był bardzo ważnym okresem jego życia nie tylko dlatego, że tam uzyskał doktorat z filozofii z najwyższym wyróżnieniem (promotorem był ks. prof. Dezydery Mercier, późniejszy kardynał i prymas Belgii), ale także ze względu na niezwykle środowisko, które go ukształtowało duchowo i było źródłem inspiracji wielu jego przyszłych inicjatyw organizacyjno-naukowych².

¹ R. Fulman, *Ś.p. ks. Rektor Idzi Radziszewski – ozdoba i pochodnia kleru polskiego*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 4(1922), nr 2, s. 70.

² Więcej o studiach ks. I. Radziszewskiego w Lowanium – zob. Z. Pawlak, *Neoscholastyka i formy jej kontynuacji. Studium analityczno-krytyczne twórczości filozofów wrocławskich XX wieku*, Wrocław 2001, s. 34–36. Zob. I. Radziszewski, *Wszechnica katolicka w Lowa-*

Czas „wicerekstorstwa” w Seminarium Duchownym we Włocławku (do 1905 r.) był pierwszym etapem w przeprowadzonej przez niego reformy życia seminaryjnego. Zapraagnął wówczas realizować swoje nowatorskie koncepcje i pomysły naukowo-wychowawcze. W nauczaniu przedmiotów ściśle filozoficzno-teologicznych ks. Radziszewski kładł szczególny nacisk na te dyscypliny, które przeżywały wówczas w świecie naukowym renesans: fizykę, biologię, socjologię. „Zadbał również o zwiększenie wykształcenia, jeśli chodzi o języki obce nowożytne. Zdawał sobie bowiem sprawę, że jedynie kształcenie alumnów oparte w równych częściach na naukach humanistycznych i ścisłych może zaowocować pełnym rozwojem”³.

Widział więc konieczność przedłużenia alumnom pobytu w seminarium, aby na tzw. kursach niższych mogli uzupełniać swoje braki w wykształceniu ogólnym. „Utworzyły się więc trzy kursy niższe i trzy wyższe czyli teologiczne. Na trzech niższych kursach można było teraz rozszerzyć studia filozoficzne i znalazło się też więcej miejsca dla nauk świeckich. Do nauk dotychczasowych (polonistyki, łaciny, historii powszechnej) wkrótce dodano geografję, języki nowożytne obce (niemiecki i francuski), a z nauk przyrodniczych fizykę, odkładając resztę uzupełnienia do czasów szczęśliwszych”⁴. Zamiarem ks. prof. Radziszewskiego było podniesienie i poważniejsze potraktowanie studiów teologicznych przynajmniej pośrednio przez filozofję. „Szedł w tym zapewne za własnym zamiłowaniem, ale jego starania podyktowane były także przez wzgląd na rzeczywisty stan nauczania filozofii u nas, w porównaniu z tym jak być powinno, według wymagań Stolicy Apostolskiej. Postarał się więc o dodanie godzin wykładowych tej nauki, sprowadził od r. 1902 do tego przedmiotu nowego profesora⁵ [...]. Wprowadzenie socjologii i traktowanie jej łącznie z ważniejszymi zagadnieniami filozofii moralnej było przejawem tej samej dążności – dać alumnom głębokie przygotowanie filozoficzne. Aby je ułatwić na kursach niższych, ks. Radziszewski wydzielił z całości filozofii psychologję i przeniósł ją na kursy teologiczne

nium (Louvain), Warszawa 1908, s. 12–26; G. Karolewicz, *Lowanium w życiu i działalności ks. Idziego Radziszewskiego*, *AtK*, 94(1980), s. 74–75.

³ A. Dębiński, M. Pyter, *Wizjoner i realista. O Idzim Radziszewskim – twórcy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2020, s. 43.

⁴ P. Kremer, *Ś.p. Ks. Dr Idzi Radziszewski, rektor i założyciel Uniwersytetu Katolickiego w Lublinie*, Włocławek 1923, s. 8.

⁵ Był nim ks. Stanisław Gruchalski (1872–1936), legitymujący się później stopniem doktora filozofii uzyskanym na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie.

[...]. Oprócz tego wprowadził na tych samych kursach i sam wykładał historię filozofii, dawniej wykładaną w krótkości w ciągu kilku tygodni na kursie II. Tak więc te trzy nauki: socjologia, psychologia i historia filozofii były odtąd wykładane po roku kolejno przez trzy lata słuchaczom trzech wyższych kursów”⁶.

W celu podniesienia poziomu naukowego studiów ks. Idzi Radziszewski zwrócił uwagę też na egzaminy. „Postarał się o przywrócenie zarzuconych od dłuższego czasu egzaminów półrocznych, gdyż przy systemie rocznych egzaminów ilość wyłożonego materiału zmuszała do dość znacznego obcinania go na egzamin, co było ze szkodą dla alumnów [...]. Niektóre egzaminy odbywały się jakby były tylko kolokwiami, w mieszkaniu profesora, prywatnie. To zostało zniesione – a przywrócono dla każdego egzaminu komisje egzaminacyjne”⁷. Ks. Radziszewski tworzył w seminarium wrocławskim również pracownię naukową, koła naukowych zainteresowań, organizował publiczne sesje naukowe⁸. Należy także podkreślić, że jako wicerektor dbał szczególnie o przygotowanie duchowe kandydatów do kapłaństwa, o rozwój ich życia wewnętrznego, o kształcenie charakteru, przede wszystkim o wpojenie alumnom zasad szczerzej i gruntownej pobożności kapłańskiej. „Powoli lecz wytrwale dążąc do zgotowania warunków niezbędnych dla wychowania alumnów w myśl zarządzeń Stolicy Apostolskiej, postarał się o wprowadzenie w Seminarium urzędu ojca duchownego jako odrębnego od zwykłego spowiednika”⁹.

Ks. Idzi Radziszewski nie zawsze jednak spotykał się z uznaniem dla swoich pomysłów i przeprowadzanych śmiałych reform życia seminaryjnego. Tradycyjne jeszcze środowisko wrocławskie po prostu bało się nowych idei i zarzucało mu wprowadzanie niepotrzebnych nowości. „W czerwcu 1905 r. ks. Idzi Radziszewski zrezygnował ostatecznie ze stanowiska wiceregenta i profesora wrocławskiego seminarium duchownego. Przyczyną opuszczenia stanowiska były wielkie rozbieżności w poglądach na nauczanie i wychowanie między ówczesnym regensem ks. Stanisławem Chodyńskim a ks. Idzim Radziszewskim”¹⁰. Po odejściu z Włocławka

⁶ Kremer, *Ś.p. Ks. Dr Idzi Radziszewski*, s. 8–9.

⁷ Tamże, s. 10–11.

⁸ Por. Z. Pawlak, *Ks. Idzi Radziszewski we Włocławku*, „Przegląd Uniwersytecki”, nr 6(158), listopad – grudzień 2015, s. 52.

⁹ Kremer, *Ś.p. Ks. Dr Idzi Radziszewski*, s. 6. Kierownictwo duchowe seminarium zostało powierzone ks. M. Skowronkowi, a potem (od 1905 r.) ks. P. Czapl. i

¹⁰ J. Zawadzki, *Ks. Idzi Radziszewski 1871–1922*, AtK, 41(1949), s. 10.

ks. I. Radziszewski, aby móc dalej prowadzić swoje prace naukowe, udał się ponownie na Zachód. Drogi jego naukowych poszukiwań prowadziły przez Bibliotekę Narodową w Paryżu, Sorbonę, Collège de France, Instytut Katolicki. Po roku wrócił, tym razem do Warszawy. Tu dał się poznać w latach 1906–1907 jako wybitny prelegent i autor podejmujący ważne zagadnienia światopoglądowe¹¹.

2. Działalność naukowo-organizacyjna jako rektora seminarium

Po rezygnacji z rektorstwa ks. Stanisława Chodyńskiego biskup włocławski Stanisław Zdzitowiecki widząc potrzebę dalszej odnowy seminarium duchownego i mając ambicję tworzenia znaczącego ośrodka naukowego, zaprosił ks. Radziszewskiego do Włocławka i mianował go we wrześniu 1908 r. rektorem seminarium. Wicerektorem został ks. prof. Piotr Kremer. Równocześnie ks. rektor Radziszewski (jak to było wtedy w zwyczaju) otrzymał nominację do parafii Kalinowa, gdzie miał pełnić posługę proboszcza. W kolejnym roku został proboszczem w Czarnocinie¹².

Sprawując funkcję rektora seminarium ks. Idzi Radziszewski, zaczął systematycznie wprowadzać nowe zasady życia seminaryjnego i nauczania. Znając dobrze stan seminariów duchownych i zakładów teologicznych na Zachodzie, które przeszły już kryzys zarówno w dziedzinie wychowawczej jak i naukowej – i można się było na nich wzorować – pragnął przede wszystkim podnieść rangę seminarium od strony naukowych wymagań i stworzenia odpowiednich warunków do pracy profesorom i klerykom. Jako profesor i pedagog dążył do wyrobienia większej samodzielności wśród kleryków, do zerwania z systemem mechanicznego, pamięciowego opanowywania przez nich wykładanego materiału. Wprowadził też zwyczaj wygłaszania przez kleryków odczytów, w których przedstawiali oni wyniki własnej pracy. Tym odczytom przewodniczył osobiście. „Odbływały się one mniej więcej co dwa tygodnie w sali głównej (teologicznej), wobec wszystkich alumnów, niekiedy profesorów i gości z miasta, przy czym oprócz dwóch urzędowych oponentów mieli prawo głos zabierać wszyscy obecni”¹³.

Z kolei, aby profesorowie mogli bardziej oddawać się swojej pracy, ks. Radziszewski dokładał wszelkich starań, aby nie byli obciążani żadnymi

¹¹ Por. Z. Pawlak, *Włocławski okres działalności naukowo-organizacyjnej ks. rektora Idziego Benedykta Radziszewskiego*, StWł, 19(2017), s. 632.

¹² Dębiński, Pyter, *Wizjoner i realista*, s. 44.

¹³ Kremer, *Ś.p. Ks. Dr Idzi Radziszewski*, s. 12.

zajęciami pobocznymi, lecz żeby się wyłącznie poświęcili dla seminarium. „Zwiększenie ilości wykładów w Wyższym Seminarium i pogłębienie ich treści przyczyniły się do podniesienia poziomu umysłowego alumnów. Sam ks. Radziszewski wykładał filozofię. Podnosząc znaczenie tego przedmiotu, szedł nie tylko za własnym umiłowaniem, lecz i za wskazówkami Stolicy Apostolskiej. Rozszerzenie kursu nauk filozoficznych, sprowadzenie drugiego profesora od razu sprawę polepszyło. Szczególniej rozszerzony został kurs psychologii, poprzedzony wykładem anatomii i przywrócona historia filozofii. Oba te przedmioty wykładał sam ks. Radziszewski. Następnie, ponieważ kwestia socjalna stawała się u nas coraz aktualniejsza, wprowadził ks. Radziszewski na wszystkich kursach socjologię, którą również sam wykładał [...]. Wreszcie wprowadził ks. Radziszewski do kursu seminaryjnego pedagogikę i bardzo ją cenił nie tylko jako środek pomocniczy w przygotowaniu przyszłych pasterzy i nauczycieli religii, ale zarazem wychowawczy przez samą swoją treść”¹⁴.

Jak podkreśla ks. Marian Fulman (późniejszy biskup lubelski), ks. Idzi Radziszewski zaznaczył się w seminarium wrocławskim jako świetny wykładowca, dobry organizator studiów i doskonały wychowawca. „Zaczął się od pogłębiania ducha młodzieży, zasilania go szczerą pobożnością, stanął do pracy nowy dyrektor duchowny, nowy spowiednik, zaczęły się konferencje dla kleryków o silnym działaniu na wyobraźnię, na rozum, na serce. Lekcje naukowe przestały być dębieniem na pamięć, profesor przychodził do auli z nowszymi dziełami pomocniczymi i dawał do czytania uczniom. Począł się budzić zapał do nauki. Wielu zgłosiło się do wyższych studiów, a ks. Radziszewski zabiegał, jakim sposobem ułatwić kształcenie za granicą”¹⁵.

Od początku swego rektorstwa ks. Radziszewski podejmował starania o rozbudowę biblioteki seminaryjnej dla profesorów i kleryków. Dbał nie tylko o jej wyposażenie w najnowszą literaturę polską i obcą, o czasopisma, ale także o zapewnienie dobrych warunków przy korzystaniu z niej. W tym celu wygospodarował wiele miejsca dla biblioteki na strychu, który stał bezużyteczny. Wykończono też część strychu nad gmachem frontowym i tam umieszczono Muzeum Diecezjalne¹⁶. „Do środków kształcących i podtrzymujących zainteresowanie do nauki, zaliczyć też trzeba czytelną

¹⁴ Zawadzki, *Ks. Idzi Radziszewski 1871–1922*, s. 12.

¹⁵ Pawlak, *Neoscholastyka i formy jej kontynuacji*, s. 37.

¹⁶ Kremer, *Ś.p. Ks. Dr Idzi Radziszewski*, s. 19.

klerycką, którą urządził. Składała się ona z książek podręcznych, z pism naukowych i popularnych, religijnych, ascetycznych i główniejszych świeckich, aby alumn, kształcąc się sam w naukach specjalnych, jednocześnie miał sposobność śledzić ruch umysłowy i życie społeczne oraz zapoznawać się z treścią dzieł, którymi się karmi duch społeczeństwa, mającego być w przyszłości przedmiotem jego pieczy pasterskiej¹⁷.

Ks. rektor I. Radziszewski w swojej działalności naukowo-badawczej nie ograniczał się do samego tylko seminarium. Nie przestawał troszczyć się o swych wychowanków, gdy już seminarium opuszczali. Jak wspomina ks. prof. Antoni Borowski, starał się o pozwolenie dla zdolniejszych na wyjazd na dalsze studia za granicę lub do Akademii Duchownej w Petersburgu. Twierdził też, że „niezwykłą zasługą jest wysłanie wielu kapłanów młodych na wyższe studia filozoficzne i teologiczne, także wrocławska diecezja mogła poszczycić się dość poważnym gronem solidnie wykształconych filozofów i teologów, co zasilili kadry uniwersyteckich uczonych¹⁸”.

3. Powstanie i praca w „Ateneum Kapłańskim”

Od samego początku ks. rektor Radziszewski widział też potrzebę wydawania czasopisma naukowego. Właśnie krzewieniu wiedzy teologicznej (i nie tylko) miało służyć powstałe w 1909 roku z jego inicjatywy „Ateneum Kapłańskie” (jedno ze starszych czasopism teologicznych w Polsce). Pomysł utworzenia takiego czasopisma właśnie we Wrocławku miał duże szanse urzeczywistnienia. Na początku bowiem XX wieku wytworzyło się tutaj środowisko naukowe związane z Wyższym Seminarium Duchownym, które zyskiwało coraz większy prestiż. Wielką przychylność rozwojowi pracy naukowej okazywał bp S. Zdzitowiecki. Ponadto od 1906 roku funkcjonowała we Wrocławku Drukarnia Diecezjalna. „Pierwszy numer «Ateneum» ukazał się już w grudniu 1908 r. z datą styczniową 1909 r. [...]. W kościelnym środowisku naukowym pierwszy numer nowego czasopisma został oceniony pozytywnie; przewidywano, że ma ono wszelkie szanse znaleźć się na czele polskich czasopism teologicznych¹⁹”. Przyjęta nazwa „Ateneum Kapłańskie” nie oznaczała także ograniczenia

¹⁷ Tamże, s. 12.

¹⁸ Zawadzki, *Ks. Idzi Radziszewski 1871–1922*, s. 13.

¹⁹ K. Rulka, *Pierwsze dziesięciolecie „Ateneum Kapłańskiego” 1909–1918*, w: *Ateneum Kapłańskie 1909–2009*, Wrocław 2009, s. 12.

jego problematyki do spraw czysto kościelnych czy kapłańskich, ale dla pisma wychodzącego pod zaborem była to konieczność²⁰.

Według inicjatora czasopisma, ks. Idziego Radziszewskiego, miało ono „uprawiać naukę katolicką, podtrzymywać wśród duchowieństwa zamiłowanie do wiedzy i dawać mu możność orientowania się w nowych zagadnieniach umysłowych i uzupełniania raz zdobytą naukę. «Ateneum» miało oddziaływać na ogół inteligencji polskiej, urabiając opinię katolicką i informować o życiu umysłowym i społecznym katolików innych krajów”²¹. Formalnym redaktorem był ks. prof. Antoni Szymański, gdyż ks. Radziszewski jako rektor seminarium mógł narazić tę instytucję na restrykcje władz zaborczych. W stopce redakcyjnej „Ateneum” ks. Szymański był nazywany tzw. redaktorem odpowiedzialnym.

Redagując to czasopismo, ks. Idzi Radziszewski wyraźnie nawiązywał do ducha Szkoły Lowańskiej, realizującej plany papieża Leona XIII. Intencje, jakie przyświecały ks. Radziszewskiemu przy powstawaniu pisma, ujawnił on sam w liście do swego mistrza kard. D. Merciera. „Z pomocą tej publikacji nasze Seminarium będzie w stanie popularyzować idee neoscholastyczne oparte o źródła potwierdzone tak wysokim autorytetem filozoficznym, jaki Wasza Eminencja stanowi”²². Rzeczywiście, idee i zasady Wyższego Instytutu Filozoficznego z Louvain ks. Radziszewski systematycznie w „Ateneum Kapłańskim” przekazywał. To właśnie w „Ateneum Kapłańskim” (w poszczególnych jego zeszytach), ks. Radziszewski ogłaszał swoje ważne publikacje naukowe takie, jak: *Uniwersytet Katolicki w Lowanium*, *Geneza religii w świetle nauki i filozofii*, *Regulamin dla seminariów duchownych we Włoszech przez Stolicę Apostolską potwierdzony*, *Metodyczne wskazówki dla studiów samodzielnych*, *Teologia i nauki przyrodnicze*, *Czasopisma filozoficzne*, *Dwie metody w nauce porównawczej religii*, *Credo nowożytnego fizjologa*²³.

Chociaż wydawnictwo „Ateneum Kapłańskie” stanowiło odrębną jednostkę, działającą w ramach własnego statutu i budżetu, to jednak pozostawało w ścisłej łączności z Seminarium Duchownym we Włocławku. „Jego rektor był przewodniczącym Rady Wydawniczej, a profesorowie

²⁰ Władze carskie pozwalały na ukazywanie się takich pism, które już w nazwie zawężyły niejako krąg odbiorców do jakiejś grupy zawodowej czy zainteresowań. Zaborcy bali się zwłaszcza pisma, które miałyby charakter ogólnonarodowy, patriotyczny.

²¹ Zawadzki, *Ks. Idzi Radziszewski 1871–1922*, s. 13–14.

²² G. Karolewicz, *Ksiądz Idzi Benedykt Radziszewski 1871–1922*, Lublin 1998, s. 63.

²³ Por. Pawlak, *Ks. Idzi Radziszewski we Włocławku*, s. 54.

jej członkami, którzy wybierali spośród siebie zespół redakcyjny jako zarząd i komisję rewizyjną²⁴.

Wprawdzie z okresu międzywojennego we Włocławku nie zachowała się żadna dokumentacja redakcyjna „Ateneum”, ale pewne światło na ówczesną sytuację wydawniczą czasopisma rzuca odkryty przed kilkunastu laty bardzo ważny fragment tej dokumentacji, zatytułowany: „Korespondencja redakcji czasopisma «Ateneum Kapłańskie» [z lat 1908–1917]”. Został on „wywieziony przez Niemców w czasie II wojny światowej do Poznania i tam przez zawieruszenie włączony do zbiorów Biblioteki Uniwersytetu A. Mickiewicza (jego mikrofilm przechowywany jest w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku). Znajdujące się w nim protokoły ze spotkań redakcyjnych oraz listy autorów do redakcji «Ateneum» dają możliwość odtworzenia w pewnym stopniu ówczesnej pracy redakcyjnej²⁵.

Z tegoż właśnie odnalezionego fragmentu korespondencji (zaledwie 6 stron) dowiadujemy się jednak bardzo wiele o pracy w redakcji ks. prof. Szymańskiego jako redaktora naczelnego (odpowiedzialnego), ks. I. Radziszewskiego, pozostałych członków zespołu redakcyjnego oraz profesorów należących do Rady Wydawniczej. I tak na przykład wiadomo, że sesje redakcyjne z udziałem wszystkich profesorów odbywały się z reguły raz w miesiącu. Omawiano na nich sprawy merytoryczne i administracyjne dotyczące czasopisma. Dokładnie analizowano przysłane do druku materiały. Szczególną zaś uwagę zwracano na te, które miały być włączane do eksponowanego działu *Rozprawy* (zajmował on w każdym zeszycie „Ateneum” około połowę jego objętości). Niektóre nadesłane przez autorów teksty były w całości czytane na zebraniach redakcyjnych (komentowane i poprawiane). Inne zaś z poważnymi zastrzeżeniami były odsyłane autorom lub przesyłane do ponownego opracowania (z uwagami redakcji)²⁶.

Na naradach redakcyjnych poruszano też m.in. problemy związane z prenumeratą „Ateneum”, np. czy klerycy mogą być jego prenumeratami? W tej sprawie na sesji styczniowej (7 I 1913 r.) zabrał głos ks. rektor Radziszewski, który „proponuje odwołanie się do Rzymu przez pośrednic-

²⁴ Rułka, *Pierwsze dziesięciolecie „Ateneum Kapłańskiego” 1909–1918*, s. 13.

²⁵ Tenże, *Wystawa z okazji 100-lecia „Ateneum Kapłańskiego”*, AtK, 154(2010), s. 396.

²⁶ Biblioteka Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu, *Korespondencja redakcji czasopisma „Ateneum Kapłańskie” [z lat 1908–1917]*, s. 3.

two Ks. arbpa Sapiehy z zapytaniem, czy Ateneum mogą prenumerować klerycy. Niektóre bowiem seminaria i między innymi Warszawa, wbrew decyzji bpów na konferencji warszawskiej, nie wpuszczają Ateneum do seminariów. W ten sposób klerycy nie zapoznają się z pismem, a nawet nabierają pewnej do niego niechęci²⁷.

Trzeba zaznaczyć, że zwłaszcza na początku „Ateneum Kapłańskie” przeżywało poważne kłopoty finansowe. Szukano różnych sposobów na polepszenie kondycji materialnej czasopisma. Wśród różnych form działalności „Ateneum Kapłańskiego” trzeba wymienić powstanie w 1917 r. serii wydawniczej „Biblioteka «Ateneum Kapłańskiego»”, do której włączono także pozycje wydane wcześniej. Redakcja „Ateneum” w 1909 r. również urządziła i udostępniła czytelnię (mającą około 90 tytułów czasopism w różnych językach, otrzymywanych drogą wymiany lub abonowanych) oraz bibliotekę podręczną „Ateneum Kapłańskiego”, tworzoną głównie z książek nadesłanych przez różne wydawnictwa. Ponadto redakcja „Ateneum Kapłańskiego” zajmowała się także kolportażem książek, zwłaszcza z dziedziny filozofii i teologii. Chodziło przede wszystkim o udostępnienie książki czytelnikom szczególnie we Włocławku, gdzie nie było wtedy księgarni naukowej, oraz o pozyskanie prenumeratorów „Ateneum”²⁸.

„Ateneum Kapłańskie” zdecydowanie podniosło autorytet Seminarium Duchownego we Włocławku. Zyskało ono wtedy miano pierwszego i znamienitego w Polsce ośrodka teologiczno-filozoficznego. Sam zaś ks. rektor Idzi Radziszewski został w związku z tym powołany na członka Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie, na członka Towarzystwa Psychologicznego w Warszawie, a Polska Akademia Umiejętności zaliczyła go do członków Komisji Historii Filozofii w Polsce²⁹.

Działalność ks. rektora Radziszewskiego owocowała też w dalszych latach. Kiedy w 1913 r. dotychczasowy rektor Akademii Duchownej w Petersburgu ks. Aleksander Kakowski, został mianowany arcybiskupem warszawskim, na jego miejsce powołano właśnie ks. Idziego Radziszewskiego, który z właściwą sobie energią przystąpił tam do przebudowy przestarzałej struktury uczelni. Warto też dodać, że gdy w 1918 r. ks. Radziszewski zakładał Katolicki Uniwersytet Lubelski, to kilku profesorów

²⁷ Tamże.

²⁸ Rulka, *Pierwsze dziesięciolecie „Ateneum Kapłańskiego” 1909–1918*, s. 30.

²⁹ Dębiński, Pyter, *Wizjoner i realista*, s. 46.

seminarium duchownego z Włocławka powędrowało za nim do Lublina. Trzeba także zauważyć, że w historii KUL-u, trzech jego rektorów pochodziło również z grona profesorów włocławskiego seminarium. Byli to: ks. Józef Kruszyński (1925–1933), ks. Antoni Szymański (1933–1942) i ks. Józef Iwanicki (1952–1956)³⁰.

* * *

Podsumowując włocławski okres działalności naukowej i organizacyjnej ks. prof. Idziego Radziszewskiego zwłaszcza jako rektora Seminarium Duchownego we Włocławku, jego oryginalne, śmiałe pomysły odnowy życia seminaryjnego i przeprowadzone, udane reformy, można stwierdzić, że jest on jedną z wybitniejszych postaci i to nie tylko historii włocławskiej diecezji. „Był nie tylko wybitnym naukowcem, ale również propagatorem nauki, jej organizatorem i popularyzatorem. Wywarł poważny wpływ na ukształtowanie się duchowe licznych kręgów kapłanów i inteligencji katolickiej w Polsce. Jego zaś niezwykle dokonania i osiągnięcia «włocławskie» niewątpliwie owocowały później także w jego pracy naukowej i działalności organizacyjnej w Petersburgu, a zwłaszcza w Lublinie”³¹.

REV. IDZI BENEDYKT RADZISZEWSKI AS A PROFESSOR AND RECTOR OF THE SEMINARY IN WŁOCŁAWEK

Keywords: „Ateneum Kapłańskie”, seminar library, philosophy, teaching philosophy, ks. Idzi Radziszewski, diocesan seminary, education.

Summary: The article concerns many years of research, teaching and organizational work of Rev. Idzi Radziszewski as a professor and rector of the Seminary in Włocławek. This period of Rev. Radziszewski's activity, his extraordinary accomplishments and achievements in the field of reorganization and modernization of seminary in Włocławek, especially the level of teaching and education is little known yet very important in his later scientific way. This study consists of three parts. The first one presents his research, teaching and organizational work as a professor and vice-rector at the seminary in Włocławek. The second shows his scientific and organizational activities as rector. The third relates to the origin and work in the „Athenaeum Priests”.

³⁰ Pawlak, *Ks. Idzi Radziszewski we Włocławku*, s. 54.

³¹ Tenże, *Włocławski okres działalności naukowo-organizacyjnej ks. rektora Idziego Benedykta Radziszewskiego*, s. 642.

BIBLIOGRAFIA

- Biblioteka Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu (BUP), Korespondencja redakcji czasopisma „Ateneum Kapłańskie” z lat [1908–1917].
- Radziszewski I., *Wszechnica katolicka w Lowanium (Louvain)*, Warszawa 1908.
- Dębiński A., Pyter M., *Wizjoner i realista. O Idzim Radziszewskim – twórcy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2020.
- Fulman L., *Ś.p. ks. Rektor Idzi Radziszewski – ozdoba i pochodnia kleru polskiego*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 4(1922), nr 2, s. 68–74.
- Karolewicz G., *Ksiądz Idzi Benedykt Radziszewski 1871–1922*, Lublin 1998.
- Karolewicz G., *Lowanium w życiu i działalności ks. Idziego Radziszewskiego*, AtK, 94(1980), s. 71–84.
- Kremer P., *Ś.p. Ks. Dr Idzi Radziszewski, rektor i założyciel Uniwersytetu Katolickiego w Lublinie*, Włocławek 1923.
- Pawlak Z., *Neoscholastyka i formy jej kontynuacji. Studium analityczno-krytyczne twórczości filozofów włocławskich XX wieku*, Włocławek 2001.
- Pawlak Z., *Ks. Idzi Radziszewski we Włocławku*, „Przegląd Uniwersytecki”, nr 6(158), listopad – grudzień 2015, s. 52–54.
- Pawlak Z., *Włocławski okres działalności naukowo-organizacyjnej ks. rektora Idziego Benedykta Radziszewskiego*, StWł, 19(2017), s. 627–644.
- Rulka K., *Pierwsze dziesięciolecie „Ateneum Kapłańskiego” 1909–1918*, w: *Ateneum Kapłańskie 1909–2009*, Włocławek 2009, s. 11–42.
- Rulka K., *Wystawa z okazji 100-lecia „Ateneum Kapłańskiego”*, AtK, 154(2010), s. 395–403.
- Zawadzki J., *Ks. Idzi Radziszewski 1871–1922*, AtK, 41(1949), s. 4–25.